

DAIVA MILINKEVIČIŪTĖ

Draugijų žmogus: Martyno Počobuto-Odlanickio komunikacija su Vakarų Europos mokslininkais XVIII amžiaus antroje pusėje

<https://doi.org/10.51554/SLL.21.51.03>

ANOTACIJA. XVIII amžiaus mokslininkas intelektualas neįsivaizduojamas be laiškų rašymo, keitimosi informacija, nuolatinio žinių ir naujienų troškimo, idėjų mainų. Vienas iš būdų tapti tokios mokslinės aplinkos, kurioje vyko nuolatinė žinių cirkuliacija, dalimi buvo įstojimas į mokslo draugiją. 43 metų Vilniaus astronomas Martynas Počobutas-Odlanickis (Marcin Poczobut-Odlanicki) 1771 m. tapo svarbiausios tokios mokslininkų bendruomenės, tarptautinio mokslininkų forumo – Karališkosios Londono draugijos nariu, tačiau dėl kokių nuopelnų jis buvo priimtas į šią draugiją? Kokioje aplinkoje jis tobulėjo ir kaip reiškėsi jo priklausymas kosmopolitiškai mokslininkų bendruomenei? Počobuto buvimas Londone buvo produktyvus ne tik dėl susidomėjimo jo darbais, bet ir dėl rekomendacijų, ryšių plėtros, naudingų pažinčių ir vėlesnio įstojimo į svarbiausią Paryžiaus mokslo tyrimų instituciją – Paryžiaus mokslų akademiją. Šiame straipsnyje dėmesys telkiamas į Počobuto ryšius su žymiais Europos mokslininkais ir jo mokslinių darbų populiarinimo aspektus tarptautiniu lygmeniu. Počobutą galima drąsiai vadinti žymiausiu XVIII amžiaus Vilniaus universiteto (tuometinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos) profesoriumi, tikru Apšvietos epochos ir mokslo žmogumi, pasiekusiu pasaulinių mokslininkų šlovės olimpą ir vertu būti jame.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Vilniaus astronomas; komunikacija; mokslo draugija; Mokslų akademija; Apšvieta.

Visais laikais mokslo draugijos bendrų interesų mokslininkus jungė dėl pažangos ir naudos žmonijai tikslo. Jos galėjo kvestionuoti mokslines hipotezes

ir teorijas, inspiruoti naujus atradimus, aiškinti kontroversiškus tyrinėjimus, paskatinti mokslinės pažangos procesą ir efektyvumą. Be to, mokslo draugijų aplinkoje mokslininkas pristatydavo save ir savo darbus visuomenei, o aktyviai dalyvaudamas viešajame gyvenime turėjo ir asmeninės naudos, prestižo, pripažinimo. Vilniaus universiteto profesoriai XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje taip pat priklausė užsienio mokslo draugijoms, tačiau nėra žinoma, kokiomis sąlygomis jie buvo priimami ar kokius kriterijus turėjo atitikti, kad taptų draugijų nariais. XIX a. pr. duomenimis, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto profesūra priklausė daugiau nei 40 įvairių Europos mokslo draugijų ir akademijų, iš kurių 7 buvo Rusijos imperijoje, 8 – Prancūzijoje, 4 – Didžiojoje Britanijoje, 5 – Vokietijos, 9 – Italijos, 4 – buvusios Lenkijos Karalystės žemėse. Viena prestižiškiausių mokslo institucijų buvo Karališkoji Londono draugija, kuriai priklausė vienintelis mokslininkas iš Vilniaus – Martynas Počobutas-Odlanickis. Šio darbo tikslas yra atsekti Počobuto veiklos pėdsaką Karališkojoje Londono draugijoje ir išsiaiškinti prielaidas, leidusias jam įstoti į šią žymiausių pasaulio mokslininkų bendruomenę. Šiam tikslui pasiekti yra keliami tokie uždaviniai: pristatyti Karališkąją Londono draugiją (jos tikslus, veiklos bruožus, mokslinius atradimus); išsiaiškinti, kaip Počobutas sąveikavo su šia draugija ir Europos mokslininkais; įvertinti tokių ryšių svarbą.

Aiškinantis šias problemas pasinaudota naujausia užsienio istoriografija ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomais Počobuto laiškais. XVIII a. mokslininkas intelektualas neįsivaizduojamas be laišku rašymo, keitimosi informacija, nuolatinio žinių ir naujienų troškimo. Vien Lietuvos saugyklose saugoma per 2000 Počobuto laišku, liudijančių apie jo didelį suinteresuotumą puoselėti ir išsaugoti užmegztas pažintis, dalintis mokslinėmis naujienomis ir atradimais.

Kitas iš būdų tapti aktyviu tokios mokslinės-intelektualinės bendruomenės nariu buvo įstoti į mokslo draugiją. Karališkoji Londono draugija, įkurta 1660 m., yra seniausia mokslinė organizacija, kurios tikslas buvo pasaulio pažinimas ir mokslinė komunikacija; XVIII a. ji buvo iškiliausias mokslininkų forumas. Deja, vilniečio astronomo visuomeninės veiklos įvairiose draugijose istoriografijos tyrimai yra skurdūs. Lietuvių, lenkų, ukrainiečių ir baltarusių autoriai linkę atkartoti senus teiginius, neištraukia naujų šaltinių, vis iš naujo pristato ir įvertina Počobuto mokslinį darbą, nors tai yra ne kartą padaryta. Antanas Girnius bandė pažvelgti į Počobuto siekius ir nuopelnus mokslinėje,

pedagoginėje ir organizacinėje veikloje, akcentavo jo ryšius su kitais kraštais¹. Įdomius astronomo veiklos aspektus pristatė ir žiniasklaidoje populiarino Eligijus Raila². Pavelas Kosmočius aktyviai tyrinėjo Počobuto ryšius su vokiečių, anglų mokslininkais, yra publikavęs knygą ir keletą straipsnių baltarusių ir rusų kalbomis, taip pat sudaręs bibliografinių darbų apie Počobutą sąrašą³. Mokslinę ir leidybinę Počobuto veiklą pristatė Natalija Beriozkina⁴. Wioletta Pawlikowska-Butterwick ir Richardas Butterwickas-Pawlikowski paskelbė apibendrinamojo pobūdžio straipsnį lenkų kalba apie Počobutą paskutiniaisiais Abiejų Tautų Respublikos metais⁵. Visiškai kitokią prieigą naudoja Vakarų mokslininkai, kurie „astronomą iš Rytų“ mato bendrame europinių mokslinių ir kultūrinių tendencijų sukuryje, kaip lygiavertį *respublica literaria* nari. Tai pasakytina apie originalų, naujovišką Dominique'o Triaire'o straipsnį, kuriame autorius išanalizavo ir pristatė anksčiau nepublikuotą Lie-

¹ Antanas Girnius, „Martynas Počobutas – žymusis astronomas ir geodezininkas“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 11, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987, p. 173–202.

² Eligijus Raila, „Karalius ir jo karališkasis astronomas. Saulės užtemimas Augustave“, in: *Naujasis židinys-Aidai*, 2008, prieiga per internetą: https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/12/13/news/karalius-ir-jo-karaliskasis-astronomas-saules-uztemimas-augustave-5860854/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy [žiūrėta 2019 04 04].

³ Павел Космач, „Марцін Пачобут-Адлянцікі: каралеўскі астраном і рэктар Галоўнай школы ВКЛ“, in: *Беларускі гістарычны часопіс*, 2012, № 9, с. 11–19; Павел Космач, „Начало научной и педагогической деятельности М. Почобута-Одлянницкого“, in: *Религия и общество*, 7 сб. научных статей, под общ. ред. В. В. Старостенко, О. В. Дьяченко, Могилев: УО «МГУ им. Кулешова», 2012, с. 174–176; Павел Космач, „Научные связи М. Почобута-Одлянницкого с немецкими учеными, Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: сб. науч. ст. ГрГУ им. Я. Купалы“, редкол.: М. А. Можейко (гл. ред.) [и др.], Гродно: ГрГУ, 2012, с. 121–125; Павел Космач, „Научные связи М. Почобута-Одлянницкого с французскими и английскими учеными“, in: *Гісторыя і грамадазнаўства*, 2012, № 11, с. 58–63; Павел Космач, М. Почобут-Одлянціккі: очерк истории жизни и деятельности, Минск: РИВШ, 2012.

⁴ Наталья Юрьевна Берёзкина, „Научная и издательская деятельность Мартина Почобута-Одлянницкого (по материалам XIX – начала XX в. из фондов ЦНБ НАН Беларуси)“, in: *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*, 2012, вып. 10, с. 327–332.

⁵ Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Richard Butterwick-Pawlikowski, „Najjaśniejsza gwiazda wileńska. Ks. Rektor Marcin Poczobut w ostatnich latach Rzeczypospolitej“, in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, (ser. XVIII amžiaus studijos, t. 2), 2015, p. 90.

tuvos archyvuose saugomą medžiagą – Počobuto korespondenciją (12 prancūzų kalba 1778 m. rašytų laiškų) su Vakarų mokslininkais⁶. Autorius taip pat nagrinėja XVIII a. prancūzų kultūrinius santykius su Rytų Europa (keletą publikacijų skirta Jonui Potockiui). Minėtini Agustino Udiaso veikalai apie jėzuitų astronomus ir kiti veikalai apie Karališkąją Londono draugiją⁷.

„MOKSLININKO IŠ RYTŲ“ KELIAS LINK KARALIŠKOSIOS LONDONO DRAUGIJOS

1754 m. jaunas 26 metų jėzuitas Martynas Počobutas pirmą kartą išvyko į užsienį: pas Josephą Steplingą Prahoje studijavo matematiką; 1761 m. keliavo į Marselį ir pas karališkąją hidrografą Esprit Pézenas mokėsi matematikos ir fizikos. Visai pagrįsta manyti, kad Počobutas galėjo būti vienas iš dviejų Esprit Pézenas direktoriavimo metu priimtų dirbti astronomų, nes 1763 m. jis kartu su savo Marselio observatorijoje netekusio darbo mokytoju išvyko dirbti į Avinjono astronomijos observatoriją. Nepraeis nė 10 metų, kai šis gabus 43 metų savarankiškas tyrėjas taps svarbiausios mokslininkų bendruomenės – Karališkosios Londono draugijos nariu. Per tą laiką jis įvykdė tūkstančius

⁶ Dominique Triaire, „Lalande, Bernoulli, Poczobut... Letters from Western Scholars to Astronomers of the East“, in: *Revue d'histoire des sciences*, 2012/1, t. 65, p. 159–180, prieiga per internetą: https://www.cairn-int.info/focus-E_RHS_651_0159--lalande-bernoulli-poczobut-letters-from.htm#re61n061 [žiūrėta 2019 04 04].

⁷ Agustin Udias, *Searching the Heavens and the Earth – The History of Jesuit Observatories*, Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 2013; *Jesuit Contribution to Science: A History*, Springer, 2014; Margaret C. Jacob, „Scientific Culture in the Early English Enlightenment“, in: *Anticipations of the Enlightenment in England, France, and Germany*, edited by Alan Charles Kors, Paul J. Korshin, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1987; Henry George Lyons, „The Growth of the Fellowship“, in: *Notes and Records of the Royal Society of London*, The Royal Society, t. 1, Nr. 1, p. 40, prieiga per internetą: <http://rsnr.royalsocietypublishing.org/content/1/1/40> [žiūrėta 2019 04 04]; *List of Fellows of the Royal Society 1660–2007*, The Royal Society Library and Information Services, prieiga per internetą: https://royalsociety.org/~media/Royal_Society_Content/about-us/fellowship/Fellows1660-2007.pdf [žiūrėta 2019 04 04]; Zofia Libiszowska, *Życie polskie w Londynie w XVIII wieku*, Warszawa: „PAX“, 1972; Thomas Thomson, *History of the Royal Society, from Its Institution to the End of the Eighteenth Century*, London: printed for Robert Baldwin, 1812; Anita McConnell, *Jesse Ramsden (1735–1800): London's Leading Scientific Instrument Maker (Science, Technology and Culture, 1700–1945)*, Routledge, 2016; Agustin Udias, *op. cit.*, p. 5.

astronominių stebėjimų, parašė keletą mokslinių darbų ir publikacijų, kuriais įsitvirtino kaip geras mokslininkas ir sulaukė pripažinimo. Mokinys pralenkė savo mokytojus ir tapo lygiavertis tarp žymiausių Europos mokslininkų.

Londono Karališkoji draugija XVIII a. pradžioje išgyveno savo aukso amžių: tuo metu jai vadovavo Isaacas Newtonas, pradėtas leisti laikraštis *Philosophical Transactions of the Royal Society*), žymiai išaugo narių skaičius. Draugijos augimo tendencijas iliustruoja tokie skaičiai: 1739 m. draugijos narių nuo 110 padidėjo trigubai, 1830 m. jų skaičius išaugo net šešis kartus – draugija turėjo 662 narius; tačiau iki 1801 m. jai priklausė tik 77 nariai užsieniečiai⁸. Pažymėtina, kad 1770–1775 m. draugijoje buvo atitinkamai 2 ir 4 dvasininkai, 2 ir 3 užsieniečiai⁹. Vienintelis vietinės kilmės Vilniaus universiteto profesorius, išrinktas šios draugijos nariu 1771 m. gegužės 30 d.¹⁰, o priimtas 1771 m. gruodžio 5 d.¹¹, buvo Počobutas. Savo straipsnyje Wioletta ir Richardas Pawlikowskiai, o knygoje Agustinas Udiasas klaidingai nurodo Počobuto įstojimo į draugiją metus –1769, Antanas Gričius nurodo 1770 ir 1771 m.¹² Tuo metu nariu Počobutas nebuvo, nors ir lankėsi draugijos susirinkimuose 1768 m. gruodį ir 1769 m. sausį¹³. Udiasas pastebi, kad XVIII a. tik du jėzuitai buvo priimti į draugiją: kitas narys jėzuitas be Počobuto buvo 1761 m. į draugiją priimtas Romos kolegijos profesorius, atomų teorijos šalininkas, pirmasis apskaičiavęs pusiaujo ilgį ir nustatęs atmosferos nebuvimą mėnulyje, mokslininkas Rogeras Josephas Boscovichius¹⁴. Įdomu tai, kad Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje yra minėto mokslininko 1778 m. laiškas lordui Šelburnui (William Petty, 2nd Earl of Shelburne), kurio prašo globoti astronomą, Počobuto kolegą, bendradarbį ir padėjėją Andriejų Streckį (Andrzej Strzecki)

⁸ Henry George Lyons, *op. cit.*, <http://rsnr.royalsocietypublishing.org/content/1/1/40>

⁹ Richard Sorrenson, „Towards a History of the Royal Society in the Eighteenth Century“, in: *Notes and Records of the Royal Society of London*, t. 50, Nr. 1 (1996 sausis), p. 36.

¹⁰ *List of Fellows of the Royal Society 1660–2007*, The Royal Society Library and Information Services, prieiga per internetą: https://royalsociety.org/~media/Royal_Society_Content/about-us/fellowship/Fellows1660-2007.pdf [žiūrėta 2019 04 04].

¹¹ Thomas Thomson, *op. cit.*, p. liv.

¹² Agustinas Udias, *op. cit.*, p. 32; Idem, *Jesuit Contribution to Science: A History*, Springer, 2014, p. 32–33; Antanas Girnius, *op. cit.*, p. 177, p. 181.

¹³ Anita McConnell, *op. cit.*, p. 79.

¹⁴ Agustinas Udias, *op. cit.*, p. 5.

Londonė¹⁵. Streckis buvo išvykęs ten studijuoti ir įsigyti prietaisų įrengiamai observatorijai. Tapęs prestižinės draugijos nariu, Počobutas nutarė sukurti naujausia technika aprūpintą, gerą observatoriją, tuo metu jis ir pats keliavo po Europą šiuo tikslu.

Turint gerų užtarėjų mokslininkui, vienam iš savo srities lyderių, geriausia savo šalies (Abiejų Tautų Respublikos) astronomui, tapti Karališkosios draugijos nariu nebuvo itin sudėtinga. Kaip pažymi Richardas Sorrensonas: „Aukšto socialinio statuso [žmonės–D. M.] įstodavo lengvai, vidutinio – sunkiau, o žemo visai neįstodavo.“¹⁶ Apskritai į draugiją dažniausiai buvo priimami tikslųjų mokslų atstovai, tačiau nebūtinai geri mokslininkai: pavyzdžiui, olandų ambasadorius Merheeris Hopas buvo priimtas tik dėl to, kad plėtė draugijos tarptautinį tinklą; o 1752 m. Denis Diderot, 50 balsų prieš ir tik 18 už, buvo atmestas¹⁷.

Kandidatai buvo siūlomi kelių draugijos narių, kurie pasirašydavo ir viešai perskaitydavo vadinamuosius „sertifikatus“. „Sertifikatuose“ buvo pagrindžiamos priežastys, kodėl tas asmuo turi būti priimtas į draugiją. Kiekvienas narys turėjo vieną balsą. Nuo 1730 m. kandidatas buvo priimamas 2/3 susirinkusiųjų narių balsų dauguma, o prieš tai sprendė draugijos taryba¹⁸. Savo 1819–1820 m. kelionių ataskaitoje Imperatoriškojo Vilniaus universiteto adjunktas Vincentas Herberskis (Wincenty Herberski) pateikia trumpą ištrauką iš Karališkosios Londono akademijos statuto 14 puslapio, kurioje rašoma, kad pasiūlyti draugijai karališkieji asmenys ir jų sūnūs be svarstymo turi būti priimami; asmenys, kurie gyvena Didžiojoje Britanijoje ne mažiau kaip pusę metų arba yra jos piliečiai ir trokšta įstoti į draugiją tokiu pačiu būdu ir sąlygomis kaip vietiniai nariai, turi sumokėti nario mokestį. Toliau sąlygos yra tokios: būti pasiūlytam ir rekomenduotam susirinkime trijų ar daugiau narių, pateikti sekretoriui pasirašytą dokumentą su nurodyto siūlomo asmens vardu, rangu, profesija, kvalifikacija, gyvenamąja vieta; po 10 ordinarinių susirinkimų su rekomendacijomis bus susipažinta ir dalyvaujant bent 21 nariui

¹⁵ Roger Joseph Boscovich, Laiškas (juodraštis?) ponui Šelburnui į Londoną, Paryžius, 1778, Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 2, b. DC53_8, l. 1.

¹⁶ Richard Sorrenson, *op. cit.*, p. 29–46.

¹⁷ Margaret Jacob, *op. cit.*, p. 146.

¹⁸ *Ibid.*, p. 145.

kandidatas yra išrenkamas 2/3 balsais už; vėliau taryba paskelbia verdiktą¹⁹. Tokią procedūrą perėjo Počobutas, kuris buvo rekomenduotas draugijai jos garbės nario karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio. Zofios Libiszowskos teigimu, karalius įteikė laišką per vykusį į Angliją jėzuitų didikų kolegijos geografa Karolį Wyrwiczį britų diplomatai ir Varšuvos „Dorybingojo sarmato“ masonų ložės nariui Thomui Wroughtonui su prašymu padėti įvesdinti Počobutą į Karališkąją draugiją²⁰. Su tuo pačiu prašymu karalius kreipėsi ir į draugijos sekretorių, britų muziejaus bibliotekininką Matthew Maty²¹. Taigi, atrodo, kad būtent šie trys asmenys (Abiejų Tautų Respublikos karalius, britų diplomatas, Karališkosios draugijos sekretorius) ir pasiūlė draugijai Počobutą. 1767 m. karalius suteikė Počobutui karališkojo astronomo vardą. Toks simbolinis įvertinimas turėjo užtikrinti didesnę jo kandidatūrai būti priimtą į Karališkąją draugiją.

TARPTAUTINIS MARTYNO POČOBUTO MOKSLO DARBŲ ĮVERTINIMAS

Be asmeninės pažinties su karaliumi buvo ir kitų prielaidų, leidusių Počobutui kandidatuoti į mokslo draugijas. Anot Pawlikowskos-Butterwick ir Butterwicko-Pawlikowskio, 1760–1764 m. grįžęs iš kelionių po Prancūziją, vokiškas ir itališkas žemes, Počobutas jau buvo tarptautinio garsumo mokslininkas dėl Merkurijaus planetos tyrinėjimų, Veneros tranzito 1769 m., saulės ir mėnulio užtemimų stebėjimų²². Verta pažymėti, kad net ir šiais laikais Merkurijus yra mažiau ištirtas nei kitos planetos, o savo metu Počobutas atliko per 120 Merkurijaus stebėjimų. 1763 m. jėzuitas mokytojas Aimé Henri Paulianas publikavo jo atliktų stebėjimų dalį – „Žvaigždės Skorpiono Alfos (Antares) okultacija“²³. Mokslininkas stebėjo kaip vieną dangaus kūną uždengia kitas. Gričiau pažymi, kad Počobuto, priešingai nei kitų to meto

¹⁹ Notaty za granicą w czasie woiażu, część I, VUB RS, f. 26, b. 3697, l. 105.

²⁰ Zofia Libiszowska, *op. cit.*, s. 54.

²¹ *Ibid.*, p. 246.

²² Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Richard Butterwick-Pawlikowski, *op. cit.*, p. 90.

²³ Aime Henri Paulian, *Traité de paix entre Descartes et Newton*, t. 3, Avignon: Veuve Girard, 1763; Antanas Girnius, *op. cit.*, p. 173–202.

mokslininkų, astronominių dangaus kūnų stebėjimai išsiskyrė tikslumu²⁴. Šie tyrimai, mokslinės išvykos ir darbo patirtis užsienyje lėmė, kad 1764 m. grįžęs į Vilnių jis tapo matematikos ir astronomijos profesoriumi, astronomijos observatorijos prefektu, o nuo 1764 iki 1807 m. vadovavo Vilniaus universiteto observatorijai.

Počobutas taip pat tyrinėjo kometas, asteroidus, saulės ir mėnulio užtemimus. 1773 m. pastebėjęs keistą žvaigždyno formą pavadino ją „Poniatovskio tauru“ (lot. *Taurus Poniatovii*) ir savo tyrimus paskelbė mokslo žurnale, o straipsnį išsiuntė Karališkosios draugijos nariams: karališkajam astronomui, kuris pirmasis mokslškai apskaičiavo žemės svorį, Neviliui Maskelyne'ui į Londoną, Urano planetos atradėjui Johannui Elertui Bode'į į Berlyną, jėzuitui dvinarių žvaigždžių tyrinėtoju Christianui Mayeriui į Manheimą, be to, į Sankt Peterburgą vėlesniam Mayerio bendradarbiui Andersui Johanui Lexelliui – vienam produktyviausių autorių (66 mokslo darbai per 16 metų) Rusijos mokslo akademijos narių, taip pat į Getingeną ir Vieną²⁵. Darbas vadinosi „Astronominiai stebėjimai Vilniuje“, o vienas žurnalo egzempliorius kartu su prancūziška dedikacija mokslų akademijos direktoriui Sergejui Domašnevui yra atrastas Sankt Peterburgo mokslų akademijoje. Šis Počobuto darbas sulaukė amžininkų reakcijos: Johannas Bode 1781 m. laiške Počobutui prašė šio žvaigždyno „Poniatovskio Tauro“ žvaigždžių stebėjimo rezultatų, kuriuos panaudotų savo efemeridėms²⁶. Michailo Lomonosovo tarptautinio projekto, kurio tikslas buvo apskaičiuoti atstumą iki saulės, dalyvis Guillaume'as Le Gentilis de la Galaisière'as stebėjosi, kiek daug stebėjimų atliko Počobutas, ir gerai įvertino jo išleistą darbą²⁷. Tie patys stebėjimai buvo išspausdinti 1774 m. Paryžiuje meteorologo Louis Cotte'o žurnale *Traité de météorologie*²⁸.

²⁴ Antanas Girnius, *op. cit.*, p. 177.

²⁵ Kopia listu do astronomow niektorych a do innych po lacinie i po wlosku, Paryžius, 1778, VUB RS, f. 16, b. 8_2, l. 1.

²⁶ Laiškas Martynui Počobutui, Paryžius, 1781 09 28, VUB RS, f. 2, b. DC53_7, l. 1. Efemeridės – kosminių kūnų koordinačių dangaus sferoje lentelės – D. M.

²⁷ Sawyer H. Hogg, „Out of Old Books (Le Gentil and the Transits of Venus, 1761 and 1769)“, in: *Journal of the Royal Astronomical Society of Canada*, t. 45, 1951, p. 37–44, 89–92, 127–134, 173–178.

²⁸ „Observations faites à l'Observatoire royal de Wilna [...] depuis le mois d'Avril 1770, jusqu'au mois de Mars 1771, par le P. Poczobut“, observations published by Louis Cotte, in: *Traité de météorologie*, Paris: 1774, p. 365–68. Prieiga per internetą: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k94863w/f664.image> [žiūrėta 2019 04 04].

Nors su nauju atradimu sutiko tuometiniai astronomai Bode ir Jerome'as Laland'as ir jis gyvavo didžiąją XIX a. dalį, vis dėlto žvaigždyno pavadinimas neprigijo, o galiausiai ir visai išnyko²⁹. John C. Berentine cituoja Džentelmenų draugijos žurnalą *The Critical review or annals of literature* (1778), kuriame buvo pasirodžiusi nedidelė Počobuto knygos apžvalga³⁰ ir teigta, kad pats karalius atsisakė garbės pavadinti žvaigždyną jo vardu, bet kaip padėką suteikė Počobutui karališkojo astronomo titulą³¹. Reikia pažymėti, kad autorius atseka ankstyviausias publikacijas apie „Poniatovskio taurą“, iš kurių sužinoma, jog apie šį žvaigždyną pirmą kartą buvo rašyta 1778 m. Jeano Fortino atlase *Atlas Céleste* ir jis buvo pažymėtas ant Lalando gaublio 1779 m., o pakartotinai pažymėtas 1795 m. Fortino atlase ir 1801 m. Bode's „Uranografijoje“³². Tyrimas buvo paskelbtas ir Denis Diderot enciklopedijoje. Savo keliuose laiškuose Počobutui Maximilianas Hellas taip pat rašė apie „Poniatovskio taurą“, pateikė Mayerio atsiliepimą³³. Kosmočo teigimu, šis atradimas turėjo svarbų mokslinį tikslą: ragino mokslininkus atkreipti dėmesį į įdomią, netirtą dangaus skliauto dalį ir žvaigždžių, sudarančių jo atrastą žvaigždyną, padėtį³⁴. Girnius daro gana pesimistinę išvadą, kad „nepasisėkusi karališka užmatis“ praturtinti dangų nauju žvaigždynu mokslui neturi reikšmės³⁵. Su tokiu teiginiu galima nesutikti, nes nors ilgalaikės mokslinės reikšmės šis atradimas ir neturėjo, tačiau savo šimtmetyje ir XIX a. funkcionavo ir buvo didžiųjų mokslininkų susidomėjimo objektu. Apskritai Počobutas išleido 34 tomus savo tarp 1771–1806 m. atliktų stebėjimų³⁶. Deja, nepaisant to, kad Karališkoji Londono draugija XVIII a. itin domėjosi astronomijos, navigacijos, kartografijos tyrimais ir, anot Sorrensono, visaip skatino savo narių

²⁹ Jacob Green, *Astronomical Recreations: Or Sketches of the Relative Position and Mythological History of the Constellations*, Philadelphia: A. Finley, 1824.

³⁰ *The Critical Review, or Annals of Literature by a Society of Gentlemen*, t. 46, London: printed for A. Hamilton, 1778, p. 146.

³¹ John C. Barentine, *The Lost Constellations: A History of Obsolete, Extinct, or Forgotten Star Lore*, Springer, 2015, p. 387.

³² *Ibid.*

³³ Laiškas Martynui Počobutui į Vilnių, Viena, 1790 03 22, VUB RS, f. 2, b. DC 54/2a, l. l. 4, l. 7.

³⁴ П. Г. Космач, „Научные связи М. Почобута-Одьяницкого с французскими и английскими учеными“, с. 61.

³⁵ Antanas Girnius, *op. cit.*, p. 181.

³⁶ Agustin Udias, *op. cit.*, p. 32.

astronomų, matematikų, optinių ir kitokių įrankių gamintojų darbą³⁷, bet leidinyje *Filosofiniai darbai* nepaskelbė nė vieno Počobuto tyrimo. Tiesa, reikia pripažinti, kad grynai astronominių darbų 1760–1770 m. žurnale sumažėjo trigubai. Vis dėlto akivaizdu, kad produktyvusis Vilniaus mokslininkas buvo vertas tapti Karališkosios draugijos nariu.

Visi minėti mokslininkai, ne tik per tiesioginę korespondenciją ar publikacijų keitimąsi, bet ir kitais būdais palaikė abipusius ryšius su vilniečiais astronomais: pavyzdžiui, pirmojo praktiško ir tikslaus laikrodžio išradėjas Johnas Arnoldas savo laiške Andriejui Streckiui rašė, kad pats Maskelyne'as Karališkojoje observatorijoje patikrins siunčiamo į Vilnių laikrodžio tikslumą³⁸; 1774 m. birželio 14 d. laiške Počobutui optinių prietaisų gamintojas Peteris Dollondas pranešė, kad perdavė astronomui Maskelynui informaciją apie Saturno žiedus³⁹; Maskelyno mokytojas jėzuitų kunigas, Vienos observatorijos direktorius Hellas, 1778 m. buvo susipažinęs su Vilniaus observatorijoje vykdomais stebėjimais ir gyrė jos puikius angliškus instrumentus⁴⁰. Šis mokslininkas taip pat buvo perdavęs Andriejaus Streckio įteiktą dangaus žemėlapią astronomui Antonui Pilgramui, kuris per Hellą siuntė savo padėką. Išvardinti asmenys buvo susitikę gyvai. 1778 m. rugpjūčio 19 d. Le Gentilio laiške išvardyti visi Počobuto pasiekimai, minimi įvairūs jo atlikti astronominiai stebėjimai ir siūloma kandidatą paskirti Paryžiaus akademijos nariu korespondentu, atstovu Lenkijai⁴¹. Laiško autorius pažymėjo, kad jie (t. y. Paryžiaus mokslų akademija) neturi jokio korespondento Lenkijoje. Tiesa, istoriografijoje kartais klaidingai teigiama, kad Počobutas tapo Paryžiaus mokslų akademijos nariu korespondentu 1776 m. – anksčiau nei minėtame laiške planuojama padaryti⁴². Kartais datuojama 1768 m., kai Počobutas vėl išvyko į mokslinę kelionę. Girnias teigimu, 1768 m. Londone Nevilis Meskelynas davė jam rekomendacinį laišką Lalandui ir Paryžiuje pastarasis, dar iš anksčiau turėjęs Esprito Pézeno rašytas Počobuto rekomendacijas, įvedė jį į

³⁷ Richard Sorrenson, *op. cit.*, p. 38.

³⁸ Johno Arnoldo laiškas Andriejui Streckiui, Londonas, [17??], VUB RS, f. 2, b. DC53_3, l. 1.

³⁹ Laiškas Martynui Počobutui į Vilnių, Londonas, 1774 06 14, VUB RS, f. 2, b. DC53_15-3, l. 1.

⁴⁰ Laiškas Martynui Počobutui į Vilnių, Viena, 1778 02 20, VUB RS, f. 2, b. DC54_2a2, l. 1.

⁴¹ Rekomendacija, Paryžius, 1778 08 09, VUS RS, f. 2, b. DC38/31, l. 1.

⁴² Agustín Udias, *op. cit.*, p. 32.

Paryžiaus karališkosios mokslų akademijos posėdį ir pristatė kaip žymų astronomą iš Rytų⁴³. Počobutas buvo išrinktas Paryžiaus mokslų akademijos nariu korespondentu 1780 m. Čia svarbų vaidmenį suvaidino Andriejaus Streckio ir Tautinės edukacijos komisijos korespondento Remigijaus Kosakovskio misija 1778 m., kurios tikslas buvo įvesdinti Počobutą kaip Paryžiaus karališkosios mokslų akademijos korespondentą. 1771 m. Paryžiaus akademijos memuaruose yra paskelbtas jo straipsnis „Observations faites à l’Observatoire royal de Wilna“, o 1786 m. Lalandas publikavo Počobuto Merkurijaus stebėjimus mokslų akademijos „Atsiminimuose“.

POST FACTUM: KELETAS PASTABŲ APIE PRIKLAUSYMĄ
KARALIŠKAJAI LONDONO DRAUGIJAI

Akivaizdu, kad buvimas Londone buvo labai produktyvus Počobutui ne tik dėl susidomėjimo jo darbais, bet ir dėl rekomendacijų, ryšių plėtros, naujų pažinčių ir vėlesnio įstojimo į svarbiausią Paryžiaus mokslo tyrimų instituciją. Juk karališkųjų draugijų, akademijų vienas iš tikslų buvo sujungti įvairaus rango ir išsilavinimo mokslininkus; čia Vilniaus astronomas susipažino ne tik su Karališkosios draugijos aplinkos žmonėmis, bet ir meistrais, kurie parūpindavo mokslininkų darbui reikalingą įrangą. Girkniaus teigimu, daugumos instrumentų, naudojamų observatorijoje, kokybė neatsiliko nuo geriausių Europos astronominių observatorijų⁴⁴. Tiesą pasakius, ir atsilikti ji negalėjo, nes instrumentai buvo užsakomi pas geriausius to meto meistrus, neretai asmeniškai pažinojusius Počobutą. Jam teko bendrauti su geriausiu Londono mokslinių instrumentų meistru Jesse’iu Ramsdenu, vakarieniauti kartu su laikrodžių gamintoju Johnu Holmesu (kuris nerimavo, kad kiti svečiai nekalba prancūziškai, bet galės susikalbėti lotyniškai, nors dėl viso ko rekomendavo Počobutui atsivesti vertėją), civiliniu inžinieriumi Jamesu Smeatonu ir kt.⁴⁵ Vis dėlto karališkojo astronomo bendradarbiavimas su pačia Karališkąja Londono draugija buvo santūrus: Počobutas mieliau ben-

⁴³ Antanas Girnius, *op. cit.*, p. 176.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 178.

⁴⁵ Anita McConnell, *op. cit.*, p. 80.

dravo tiesiogiai ir asmeniškai su jam svarbiais žmonėmis. Tokį Karališkosios draugijos narių santykį su draugija Sorrensonas aiškina tuo, kad jie save laikė mokslo globėjais ir tyrinėtojais, o ne reguliariais mokslo praktikais: jie darė tik tai, ką privalo daryti draugijos atžvilgiu, pavyzdžiui, skaityti jos leidžiamą žurnalą, retsykiais lankytis susirinkimuose, susirašinėti, kad draugija suteiktų naujausių mokslinių naujienų⁴⁶. *Filosofiniuose darbuose* Počobuto darbų nėra paskelbta, tačiau yra įrašas apie dovanojimus tarp 1803 m. lapkričio iki 1804 m. birželio – vilnietis astronomas įteikė draugijai naujausią savo veikalą prancūzų kalba apie Egipto zodiaką⁴⁷. Taip pat draugija turėjo jo veikalą apie astronominius stebėjimus⁴⁸. Reikia pripažinti, kad Počobutas nebuvo aktyvus draugijų dalyvis, mažai bendradarbiavo draugijų reikalais, draugijų spaudoje nebuvo publikuojami jo veikalai. Triaire'as šį faktą paaiškina paprastai: Počobutas daugiau nebėra akis prie teleskopo pridėjęs astronomas, bet didis žmogus, pastatęs garbingą observatoriją⁴⁹. Tiesa, Vilniaus astronomas „akis prie teleskopo“ buvo pridėjęs iki pat gyvenimo galo. Autorius konstatuoja, kad priklausymas mokslo draugijoms padėjo Počobutui populiarinti astronomiją savo krašte ir įtikinti karalių remti mokslą⁵⁰. Galų gale mokslininkui nebuvo privaloma komunikuoti su draugija, užteko bendrauti su jos nariais, tai astronomas itin aktyviai ir darė visą savo gyvenimą.

IŠVADOS

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos rektorius ir astronomijos profesorius Martynas Počobutas-Odlanickis vykdė aktyvią ir įdomią mokslinę veiklą – stebėjo dangaus kūnus ir planetas (ypač domėjosi Merkurijumi ir Venera), atrado naują žvaigždyną, o savo stebėjimų rezultatais

⁴⁶ Richard Sorrenson, *op. cit.*, p. 33.

⁴⁷ *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 1804, d. II, p. 434; Marcin Poczobut, *Essai sur l'époque de l'antiquité du Zodiaque de Denderah (Tinthyris)*, à Vilna: de L'Imprimerie de L'Université Impériale de Vilna, 1803.

⁴⁸ *Cahiers des observations astronomiques faites à l'observatoire royal de Vilna*, en 1773, présentés au Roi, par l'abbé Poczobut, fol. Vilna, 1777.

⁴⁹ Dominique Triaire, *op. cit.*, prieiga per internetą: https://www.cairn-int.info/focus-E_RHS_651_0159--lalande-bernoulli-poczobut-letters-from.htm#re61no61 [žiūrėta 2019 04 04].

⁵⁰ *Ibid.*

dalinosi su žymiais XVIII a. antrosios pusės Vakarų Europos mokslininkais. Amžininkai ne tik rodė susidomėjimą jo darbais, bet ir gerai juos vertino. Ankstyvos mokslo kelionės, aktyvi korespondencija ir užmegzti ryšiai padėjo Počobutui tapti svarbiausių mokslo institucijų – Karališkosios Londono draugijos ir Paryžiaus mokslų akademijos nariu. Be to, jo mokslo kelionės ir dalyvavimas mokslo draugijų veikloje paankstino Vilniaus imperatoriškojo universiteto pirmtako modernėjimo procesus. Šiame straipsnyje buvo patikslintos įstojimo į mokslo tyrimų institucijas datos, paaiškintos šio proceso – priėmimo į mokslo institucijas peripetijos ir užkulisiai, kitų asmenų ir korespondencijos su akademinio pasauliu svarba. Počobutą galima drąsiai vadinti žymiausiu XVIII amžiaus ATR profesoriumi, tikru Apšvietos ir mokslo žmogumi, priimtu į Vakarų Europos mokslininkų gretas.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

John Arnold laiškas Andriejui Streckiui, Londonas, [17??], in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau–VUB RS), f. 2, b. DC53_3.

BODE JOHANN ELERT, Laiškas Martynui Počobutui, Paryžius, 1781 09 28, in: VUB RS, f. 2, b. DC53_7.

DOLLOND PETER, Laiškas Martynui Počobutui į Vilnių, Londonas, 1774 06 14, in: VUB RS, f. 2, b. DC53_15-3.

HELL MAXIMILIAN, Laiškas Martynui Počobutui į Vilnių, Viena, 1790 03 22, in: VUB RS, f. 2, b. DC 54/2a.

HELL MAXIMILIAN, Laiškas Martynui Počobutui į Vilnių, Viena, 1778 02 20, in: VUB RS, f. 2, b. DC54_2a2.

HERBERSKI WINCENTY, Notaty za granicą w czasie wojażu, część I, in: VUB RS, f. 26, b. 3697.

KOSSAKOWSKI REMIGIUSZ, Kopia listu do astronomów niektórych a do innych po łacinie i po włosku, Paryžius, 1778, in: VUB RS, f. 16, b. 8_2.

MESSIER CHARLES, Rekomendacija, Paryžius, 1778 08 09, VUB RS, f. 2, b. DC38/31.
Roger Joseph Boscovicz laiškas (juodraštis?) ponui Šelburnui į Londoną, Paryžius, 1778, in: VUB RS, f. 2, b. DC53_8.

Cahiers des observations astronomiques faites à l'observatoire royal de Vilna, en 1773, présentés au Roi, par l'abbé Poczobut, fol. Vilna, 1777.

List of Fellows of the Royal Society 1660–2007, The Royal Society Library and Information Services, prieiga per internetą: https://royalsociety.org/~media/Royal_Society_Content/about-us/fellowship/Fellows1660-2007.pdf [žiūrėta 2019 04 04].

- Observations faites à l'Observatoire royal de Wilna [...] depuis le mois d'Avril 1770, jusqu'au mois de Mars 1771*, par le P. Poczobut, observations published by Louis Cotte, *Traité de météorologie*, Paris, 1774, p. 365–368, prieiga per internetą: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k94863w/f664.image>
- Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, [2019 04 04].
- The Critical Review, or Annals of Literature by a Society of Gentlemen*, t. 46, London: printed for Hamilton, 1778.
- BARENTINE C. JOHN, *The Lost Constellations: A History of Obsolete, Extinct, or Forgotten Star Lore*, Springer, 2015.
- GIRNIUS ANTANAS, „Martynas Počobutas – žymusis astronomas ir geodezininkas“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 11, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987, p. 173–202.
- GREEN JACOB, *Astronomical Recreations: Or Sketches of the Relative Position and Mythological History of the Constellations*, Philadelphia: A. Finley, 182
- HOGG H. SAWYER, „Out of Old Books (Le Gentil and the Transits of Venus, 1761 and 1769)“, in: *Journal of the Royal Astronomical Society of Canada*, t. 45, 1951.
- JACOB C. MARGARET, „Scientific Culture in the Early English Enlightenment“, in: *Anticipations of the Enlightenment in England, France, and Germany*, edited by Kors A. Ch., Korshin P. J., Philadelphia [Pa.]: University of Pennsylvania Press, 1987.
- LYONS HENRY GEORGE, „The Growth of the Fellowship“, in: *Notes and Records of the Royal Society of London*, The Royal Society, t. 1, Nr. 1, p. 40, prieiga per internetą: <http://rsnr.royalsocietypublishing.org/content/1/1/40> [žiūrėta 2019 04 04].
- LIBISZOWSKA ZOFIA, *Życie polskie w Londynie w XVIII wieku*, Warszawa: „PAX“, 1972.
- MCCONNELL ANITA, *Jesse Ramsden (1735–1800): London's Leading Scientific Instrument Maker (Science, Technology and Culture, 1700–1945)*, Routledge, 2016.
- PAULIAN AIME HENRI, *Traité de paix entre Descartes et Newton*, t. 3, Avignon: Veuve Girard, 1763.
- PAWLIKOWSKA-BUTTERWICK WIOLETTA, BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI RICHARD, „Najjašniejsza gwiazda wileńska. Ks. Rektor Marcin Poczobut w ostatnich latach Rzeczypospolitej“, in: *XVIII amžiaus studijos. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Valstybė. Kultūra. Edukacija*, t. 2, 2015.
- POCZOBUT MARCIN, *Essai sur l'époque de l'antiquité du Zodiaque de Denderah (Tinthyris)*, à Vilna: de L'Imprimerie de L'Université Impériale de Vilna, 1803.
- RAILA ELIGIJUS, „Karalius ir jo karališkasis astronomas. Saulės užtemimas Augustave“, in: *Naujasis židinys-Aidai*, 2008, prieiga per internetą: https://kultura.lrytas.lt/istorija/2008/12/13/news/karalius-ir-jo-karaliskasis-astronomas-saules-uztemimas-augustave-5860854/?utm_source=lrExtraLinks&utm_campaign=Copy&utm_medium=Copy [žiūrėta 2019 04 04].
- THOMSON THOMAS, *History of the Royal Society, from Its Institution to the End of the Eighteenth Century*, London: printed for Robert Baldwin, 1812.
- TRIAIRE DOMINIQUE, „Lalande, Bernoulli, Poczobut... Letters from Western Scholars to Astronomers of the East“, in: *Revue d'histoire des sciences*, 2012/1, t. 65, p. 159–180,

- prieiga per internetą: https://www.cairn-int.info/focus-E_RHS_651_0159--lalande-bernoulli-poczobut-letters-from.htm#re61n061 [žiūrėta 2019 04 04].
- UDIAS AGUSTIN, *Searching the Heavens and the Earth – The History of Jesuit Observatories*, Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 2013.
- UDIAS AGUSTIN, *Jesuit Contribution to Science: A History*, Springer, 2014.
- SORRENSEN RICHARD, „Towards a History of the Royal Society in the Eighteenth Century“, in: *Notes and Records of the Royal Society of London*, t. 50, Nr. 1 (1996 sausis).
- БЕРЁЗКИНА НАТАЛЬЯ, „Научная и издательская деятельность Мартина Почобута-Одляницкого (по материалам XIX – начала XX в. из фондов ЦНБ НАН Беларуси)“, in: *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*, 2012, вып. 10, с. 327–332.
- КОСМАЧ ПАВЕЛ, „Марцін Пачобут-Адлянцікі: каралеўскі астраном і рэктар Галоўнай школы ВКЛ“, in: *Беларускі гістарычны часопіс*, 2012, № 9, с. 11–19 (в соавторстве с Н. В. Кушнер).
- КОСМАЧ ПАВЕЛ, „Начало научной и педагогической деятельности М. Почобута-Одляницкого“, in: *Религия и общество*, 7 сб. научных статей, под общ. ред. В. В. Старостенко, О. В. Дьяченко, Могилев: УО «МГУ им. Кулешова», 2012, с. 174–176.
- КОСМАЧ ПАВЕЛ, „Научные связи М. Почобута-Одляницкого с немецкими учеными“, in: *Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе*: сб. науч. ст. ГрГУ им. Я. Купалы, редкол.: М. А. Можейко (гл. ред.) [и др.], Гродно: ГрГУ, 2012, с. 121–125.
- КОСМАЧ ПАВЕЛ, „Научные связи М. Почобута-Одляницкого с французскими и английскими учеными“, in: *Гісторыя і грамадазнаўства*, 2012, № 11, с. 58–63.
- КОСМАЧ ПАВЕЛ, *М. Почобут-Одлянцкі: очерк історыі жыцця і дзейнасці*, Минск: РИВШ, 2012.

Draugijų žmogus: Martyno Počobuto-Odlianickio komunikacija su Vakarų Europos mokslininkais XVIII amžiaus antroje pusėje

S a n t r a u k a

Tyrimas apima žymaus Abiejų Tautų Respublikos astronomo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos (nuo 1797 metų – Vilniaus vyriausioji mokykla) rektoriaus, matematikos ir astronomijos profesoriaus Martyno Počobuto-Odlianickio mokslinius ryšius su Vakarų Europos mokslo draugijomis, akademijomis ir mokslo žmonėmis XVIII a. antroje pusėje. Remiantis Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomais šaltiniais – Počobuto korespondencija su vakarų Europos mokslininkais – analizuojami mokslo ryšiai ir jų plėtotė, raiškos būdai, nagrinėjama mokslo idėjų cirkuliacija ir jos nauda ne tik mokslininkui, bet ir aplinkai, kurioje formavosi jo mokslinės pažiūros, buvo vykdomi tyrinėjimai. Pažymėtina, kad Počobuto korespondencija yra itin gausi – ją sudaro keli tūkstančiai laiškų įvairiems asmenims, todėl šis straipsnis yra pirmas, nedidelis bandymas nežymiai apčiuopti tokios korespondencijos svarbą keliais aspektais: kaip naudą konkrečiam asmeniui (jo vardo ir mokslo populiarinimui) ir jo atstovaujamos institucijos ir net šalies garsinimui – juk Počobutas buvo karališkasis astronomas, vienintelis mokslininkas, priimtas į Paryžiaus mokslų akademijos narių gretas, kaip narys korespondentas, visos Abiejų Tautų Respublikos atstovas. Straipsnyje pristatoma ir mokslų idėjų sklaida (susidomėjimas naujai atrastu žvaigždynu, publikacijos apie vykdomus stebėjimus mokslo spaudoje (žurnaluose, atlasuose, enciklopedijose), ankstyviausi Vilniaus akademinės aplinkos modernėjimo procesai bendrame mokslo pasaulio kontekste.

Ligšiolinėje Lietuvos ir Lenkijos istoriografijoje mokslo draugijų veiklos tyrimai daugiausia apėmė XIX a. pab. – XX a. pr. laikotarpį, o ankstesnio laikotarpio Vilniaus universiteto ir jo pirmtakų mokslo aplinkos dalyvavimas užsienio mokslo draugijose netyrinėtas. Vilniaus akademinės bendruomenės mokslo ryšių analizė ir mokslo raida yra svarbi tuo, kad parodo jų veiklos svarbą ir indėlį mokslui ne lokaliame, bet bendrame, visuminiame mokslo pasaulio kontekste.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Vilniaus astronomas; komunikacija; mokslo draugija; mokslų akademija; Apšvieta.

The Man of Societies: Marcin Poczubut-Odlanicki's Communication with Western European Scientists in the Second Half of the Eighteenth Century

Summary

The research covers scholarly relations of Marcin Poczubut-Odlanicki, the famous astronomer of the Polish-Lithuanian Commonwealth, the head of the Principal School of the Grand Duchy of Lithuania (from 1797 – Vilnius Principal School), and a professor of mathematics and astronomy. Based on the sources stored in the Manuscript Department of the Vilnius University Library – Poczubut's correspondence with Western European scientists – analysis of academic relations and their development, ways of expression, scientific ideas and their benefits both to the scientist and the environment where his scientific views were formed was carried out. It should be noted that Poczubut's correspondence is very rich: it consists of several thousand letters to various persons. This article is the first attempt to grasp the importance of such correspondence in several aspects: as a benefit to a particular person (popularisation of his name and his branch of science), to the institution he represents, and even to the glory of the country: after all, Poczubut was not an ordinary scientist but a royal astronomer and the only scientist of the whole Polish-Lithuanian Commonwealth admitted to the ranks of the members of the Paris Academy of Sciences as a corresponding member. In addition, the article considers the dissemination of scientific ideas (interest in the newly discovered constellation, publications on observations in the scientific press (journals, atlases, and encyclopaedias), and the earliest processes of modernization of the academic milieu of Vilnius in the general context of the world of science.

In current Lithuanian and Polish historiography, research into the activities of scientific societies mainly covered the late nineteenth–the early twentieth century, but participation of the research environment of Vilnius University and its predecessors in foreign scientific societies of the earlier period has not been studied. The analysis of the scientific relations and development of science in the academic community of Vilnius shows the importance of the activities of scientific societies and their contribution to science not in the local but in the overall context of the world of science.

KEYWORDS: astronomer of Vilnius; communication; scientific society; academy of sciences; Enlightenment.

Gauta: 2021 03 19

Priimta: 2021 05 07